

XIVA JADID MATBUOTIGA ASOS SOLINISHI

Nafisa Normetova Ruzmatovna

O'qituvchi, 67-maktab, Toshkent.

Email: nafisanormetova92@gmail.com

+998978691199

Annotatsiya. Ushbu tezisda XX asr boshlarida Xorazm hududida matbaachilikning shakllanishi, uning vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatgan ijtimoiy madaniy omillar, shuningdek, jadidchilik harakati bilan aloqasi yoritiladi. Bu davrda kitoblar va davriy nashrlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi matbaachilik rivojiga zamin yaratganligi tahlil qilinadi. Matbaachilar Otajon Abdolov hamda Bekjon Raxmon tomonidan ilk gazeta va jurnallarning chop qilinishi va ularning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Matbaachilik, Otajon Abdalov, Bekjon Raxmonov, toshbosma, Inqilob quyoshi.

Аннотация. В тезисе освещаются становление книгопечатания на территории Хорезма в начале XX века, социокультурные факторы, повлиявшие на его возникновение, а также его связь с движением джадидизма. Анализируется, как растущая потребность в книгах и периодических изданиях в этот период заложила основу для развития типографского дела. Речь идет об издании первых газет и журналов печатниками Отаджоном Абдаловым и Бекджоном Рахмановым, а также об их историческом значении.

Ключевые слова: Книгопечатание, Отаджон Абдалов, Бекджон Рахманов, литография (тошбосма), Солнце революции (Инкилоб кyuёши).

Kirish. Matbuot – barcha zamonlarda ham xabarlarni tez va qulay usulda uzatuvchi vosita hisoblanadi. U nafaqat xabar va yangiliklarni, balki ilm-ma'rifatni ham targ'ib qilishda katta hissaga ega. XX asr boshlarida matbaachilikning tashkil qilinishi Xorazm tarixidagi muhim islohotlardan biri bo'ldi

Gazeta va jurnallar orqali xalqqa hukumat qarorlari, farmonlar va e'lonlar yetkazilgan. Ba'zan ziyoli shaxslar tomonidan jamiyatda bo'layotgan voqealarni tanqidiy ruhda yoritish amaliyoti ham uchrab turgan.

Turkiston va Buxoro jadidchiligida matbuot tizimi dastlabki davrdan yo'lga qo'yilib, keng xalq ommasiga kirib borgan bo'lsa, Xorazm jadidchiligida bu hodisa Respublika davriga kelibgina amalga oshirildi [1]. Aynan matbuot va teatrning nisbatan kechroq tashkil qilinishi Xiva jadidchiligining o'ziga xos xususiyatlaridan biri edi. Xiva jadidlarining dastlabki bosqichda o'z matbuoti va gazetachiligiga ega

bo'lmaganligi ularning g'oyalarini keng xalq ommasiga tezkor yetkazish imkoniyatini cheklab qo'ygan edi [2].

Biroq Xiva xonligi tarixiga chuqurroq yondashganimizda, O'rta Osiyodagi dastlabki matbaachilikka (bosma ishiga) aynan shu yerda asos solinganligi ko'zga tashlanadi. Matbaachilikning matbuotdan birmuncha farqli tomoni – matn, rasm va grafik axborotlarni bosma usulda ko'paytirish, ya'ni toshbosma (litografiya) deb atalgan maxsus uskunada tayyor materialni bosib, nusxa ko'paytirish hisoblanadi [3]. Davriy matbuotda esa xabarlar gazeta va jurnallarda aks etadi. Ularda dolzarb masalalar, e'lonlar, xorijda bo'layotgan voqealar ham yoritib borilgan. Ma'rifatparvarlik g'oyalarining tarqalishida ham matbuot kata ro'l o'ynagan

Xonlikda matbaachilikka asos solinishi Muhammad Rahimxon II Feruz nomi bilan bog'liq. XIX asr oxirida Feruzxon tomonidan saroyga Erondan matbaachi Ibrohim Sulton taklif etiladi. U o'zining toshbosma uskunasi olib kelishi bilan vohada matbaachilikka tamal toshi qo'yiladi. Ibrohim Sulton mahalliy yoshlardan Otajon Abdalovga matbaachilik sirlarini o'rgatadi [5]. Shu tariqa, toshbosma faoliyati yo'lga qo'yiladi. 1874-yildan boshlab rasmiy hujjatlar toshbosma usulida chop etila boshlagan bo'lsa, ushbu matbaada 1876-yilda chop etilgan ilk yirik asar 1876-yili Forobiyning "Nisob-us-sibyon" ("Bolalar nasibasi") asari edi.[6]

1920-yilda Xiva xonligi tugatilgach, uning o'rnida Xorazm Xalq Respublikasi tashkil qilinadi. Respublika davrida hukumat rahbarlari tomonidan qator madaniy, siyosiy, ijtimoiy va ma'muriy islohotlar o'tkazildi [6]. Madaniy islohotlar natijasida vohada ilk bora 1920-yilning 6-martida Xiva bosmaxonasida "Inqilob quyoshi" gazetasi tashkil qilinadi. Bu gazetani taniqli matbaachi Otajon Abdalov bosib chiqargan edi. Ushbu gazeta dastlabki kunlardanoq yosh Xorazm Respublikasi xalqlarini xo'jalik va madaniy qurilish ishlariga faol da'vat qildi [7].

Bundan tashqari, ushbu matbaaxonada "Inqilob quyoshi" gazetasi bilan birgalikda "Qizil yoshlar ovozi", "Ishchi tovushi" gazetalari hamda hajmi bir yarim bosma taboqli "Qizil Xorazm" nomli jurnal chop qilina boshlagan va u oyda bir-ikki marta chiqib turgan. Matbaa texnologiyasining takomillashuvi natijasida 1923-yil 1-maydan boshlab ushbu davriy nashrlar yangi keltirilgan zamonaviy mexanik bosma apparatlarida yuqori sifatda chop etilishiga erishildi [8].

Sovet davridagi tadqiqotlarda Xorazmdagi ilk gazeta chiqa boshlagani ta'kidlanadi va ushbu "Inqilob quyoshi" gazetasining asosiy tashkilotchisi hamda muharriri sifatida Otajon Abdalovning nomi tilga olinadi.[9] Hozirgi zamonaviy tadqiqotlarda esa bu jarayonda matbuot va ma'rifat fidoyisi Bekjon Raxmonovning hamda u bilan faoliyat ko'rsatgan mas'ul xodimlar – Qurbon Beregin, Zokir Bekchurin, Madrahim Saydashev kabi ijodkorlarning o'rni arxiv hujjatlari orqali alohida e'tirof qilinmoqda [9]. Shu sababli, Xorazm matbuot va gazetachilik tarixida Otajon Abdalov va Bekjon Raxmonovning tabarruk nomlari doimo yonma-yon tilga olinadi. Ular

vohada milliy matbuotning ham texnik, ham g'oyaviy poydevorini yaratgan shaxslardir.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, XX asr boshlarida Xorazmda matbuotning shakllanishi an'anaviy saroy toshbosmachiligidan boshlanib, keyinchalik mamalakat hayotida muhim o'rin tutgan ijtimoiy-siyosiy davriy nashrlar darajasigacha bo'lgan tarixiy yo'lni bosib o'tdi. Xiva xonligi hududida davriy matbuot Turkiston, Buxoro va boshqa hududlarga nisbatan kechroq vujudga kelgan bo'lsa-da, u qisqa muddatda xalqni ma'rifatparvarlik va islohotlar g'oyasi tarqalishida kuchli vositaga aylandi. Matbaachilar Otajon Abdalov va Bekjon Raxmonov kabi millat fidoyilarining faoliyati Xorazm jurnalistikasining asosini yaratdi. Shu bilan birgalikda kelajak uchun buyuk meros qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Полвонов Н. Хоразмдаги ижтимоий ҳаракатлар ва сиёсий ҳаракатлар тарихи (1920-1924). – Т., 2011. – Б. 108.
2. Бекмухаммад У., Сайёра С. Биринчи матбаачи. – Б., 2024. – Б. 77.
3. Давлатёр Рахим, Шихназар Матрасул, Нусратулла Жума хўжа. Феруз, шоҳ ва шоир қисмати. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 1995. – Б. 267.
4. Рахмонов Қ. Хива – Хоразм Халқ Республикасининг бешиги. – Тошкент: Фан, 1970. – Б.44.
5. Матниёзов М. Хоразм тарихи – II. – Урганч, 1997. – Б.204.
6. Эшжонова Ш., Қурбонов Р., Қурёзов Б., Полвонов С. Хоразмда жадидчилик: сиёсат, адабиёт, санъат ва маърифат. – Урганч, 2024. – Б. 401.
7. Рахимов Н.Ш. Хоразм халқ шуролар жумхурияти тарихини ўрганиш муаммолари ва ёндашувлар: Тарих фан. фалс. д-ри (ПхД)... дис. – Т., 2020.